

М. І. ПЕТИК (Львівський національний університет ім. Івана Франка)

АЛЬТЕРНАТИВНІ ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ КАПІТАЛЬНИХ ВКЛАДЕНЬ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Розглянуто механізм фінансування оновлення основних засобів за допомогою лізингу, визначено етапи прийняття рішення про лізингове фінансування та методику визначення вартості лізингових контрактів.

Рассмотрен механизм финансирования обновления основных средств с помощью лизинга, определены этапы принятия решения о лизинговом финансировании и методике определения стоимости лизинговых контрактов.

In the article is considered the mechanism of financing of update of basic facilities by leasing, certainly decision-making stages about the leasing financing and method of determination of value of the leasing contracts.

Досягнення проголошених соціальних та економічних цілей Україна зможе досягти за допомогою інвестицій у відтворення основних засобів. Неможливо підняти матеріальний добробут людей в умовах низької продуктивності праці, неефективності виробництва, низької якості продукції. Входження на ринки західноєвропейських країн також стає проблематичним, оскільки продукція вітчизняних підприємств не може конкурувати.

Аналіз стану устаткування та обладнання, а також інших основних засобів вітчизняних підприємств свідчить, що майже всі вони є вкрай зношені. Політика інвестицій щодо оновлення машин, устаткування і транспортних засобів відсутня. Застарілі техніка та технології, а нерідко їх відсутність як такої, є причиною погіршення умов праці людей, виникнення аварій, зниження продуктивності праці, низької якості продукції тощо.

Переважає більшість суб'єктів господарювання не мають достатніх фінансових ресурсів для самостійного придбання нового устаткування, а використання позичкового капіталу (кредитів комерційних банків) – не вигідне, зважаючи на високу вартість «довгих грошей» і вимог комерційних банків по забезпеченню кредитів. Тому фактично єдиним ефективним шляхом вирішення завдання розширення виробничої потужності вітчизняних підприємств та здійснення капітальних вкладень є лізинг.

Серед вітчизняних дослідників проблем лізингу в умовах перехідної економіки слід назвати В. Міщенка, Н. Внукову, О. Луб'яницького, А. Загороднього, Л. Мельника, А. Мокія, Н. Слав'янську, Ю. Сосюрка, Т. Унковську, А. Фукса, Г. Холодного, Г. Черевка, Н. Шульгу та інших. У дослідження лізингового механізму фінансування суб'єктів господарювання вагомий внесок зробили такі зарубіжні вчені, як

П. Андерсон, П. Біагі, Н. Васильєв, Р. Вансіл, Дж. Галлардо, В. Газман, Г. Галпер, Г. Гендерсон, В. Горемкін, І. Гречикова, Е. Кабатова, Д. Лоуренс, Д. Майєс, Дж. Мартін, Р. Олсен, А. Офер, Л. Прилуцький, Е. Тодер, Л. Шал та ін.

Постановка завдання. Залучення фінансових ресурсів є актуальною проблемою різних підприємств України незалежно від форми власності. Однак вибір напрямку залучення позикових коштів повинен базуватись на досягненні максимальної ефективності при їхньому використанні.

При вирішенні питання про вибір лізингу, як джерела фінансування підприємницької діяльності (зокрема, капітальних вкладень), керівникам підприємств необхідно чітко уявляти собі переваги, які може дати лізинг в разі його використання та бути в змозі оцінити його економічну ефективність.

Метою нашого дослідження є пошук нових джерел фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності вітчизняних підприємств, узагальнити світовий досвід використання лізингу та визначити вплив лізингових відносин на сукупний розвиток економіки України.

Результати. За експертними оцінками, рівень зносу машин, обладнання та транспортних засобів перевищує знос основних засобів підприємств відповідного виду економічної діяльності щонайменше на 30 %. Базуючись на такій оцінці, можна говорити про те, що в цілому по Україні рівень зносу машин, обладнання та транспортних засобів складає щонайменше 80 % [4]. При цьому, найбільш виснаженими (значно більше 50 %) виявилися основні засоби у таких видах економічної діяльності, як: сільське та рибне господарство; обробна промисловість; виробництво та розподіл електроенергії, газу та води; будівництво; водний транспорт; освіта; охорона здоров'я та соціальна допомога.

Відповідно, обсяг інвестицій для оновлення машин, обладнання та транспортних засобів підприємств, що не є суб'єктами малого підприємництва, складає близько 40 млрд дол. США. Враховуючи потреби малого підприємництва та необхідність не тільки оновлення, але й збільшення обсягів застосування сучасних машин, обладнання та транспортних засобів в економіці України, можна стверджувати, що потреба в інвестиціях у ці види майна досягає 90 та більше млрд дол. США.

Для оновлення основних засобів можуть використовуватися різні фінансові механізми. Унікальним і надзвичайно ефективним фінансовим механізмом оновлення техніки та технологій сьогодні є лізинг.

Лізинг – це один із сучасних ефективних фінансових інструментів, що дозволяє суб'єктам господарювання всіх форм власності (і приватним підприємцям також) отримувати необхідне майно, одержавши його в своє користування відразу після укладення відповідного договору лізингу і здійснюючи розрахунки протягом тривалих термінів (від 1 до 10 і більше років залежно від предмету лізингу та інших умов).

Суть лізингу полягає в тому, що прибуток компанії приносить не право власності на майно (обладнання, транспорт тощо), а право користування таким майном. Ще Аристотель відзначив, що багатство це не володіння майном на основі права власності, а його (майна) використання [3]. Дійсно, немає сенсу здійснювати придбання майна у власність тоді, коли є альтернативна можливість отримати його у користування дешевше. Решту коштів можна буде сплачувати поступово протягом тривалого періоду часу із виручки, яку принесе об'єкт лізингу, не обтяжуючи таким чином власні обігові кошти.

Лізинг – основний та єдиний спосіб здійснення заміни застарілого технологічного обладнання на провідних вітчизняних підприємствах, що засвідчує і світовий досвід. Зокрема, за період з 1985–2004 років річний обсяг лізингових угод в цілому у світі зріс більше, ніж у чотири рази – зі 138,1 млрд дол. США до 579,1 млрд дол. США [5].

Економіка України перебуває у стані ринкової трансформації і потребує величезних фінансових ресурсів з метою придбання існуючими та новостворюваними підприємствами необхідної техніки, новітніх технологій.

Global Leasing Report розраховує два відносні показники, які характеризують, так би мовити, глибину проникнення інвестиційного механізму лізингу в економіку тієї чи іншої країни (leasing penetration rate):

– частка лізингу в інвестиціях в основний капітал (машини, обладнання, транспортні засоби тощо);

– співвідношення річного обсягу лізингу та валового внутрішнього продукту (ВВП).

Перший з цих показників певним чином засвідчує наскільки лізинг є результативнішим у порівнянні з іншими формами фінансування основного капіталу.

Другий показник є макроекономічним і, відображаючи економічну активність в країні в цілому, свідчить про те, які з країн є більш зрілими щодо лізингу, або в яких країнах інвестиційний механізм лізингу є складовою державної стратегії фінансування інвестицій. Там, де цей показник вище, можна з впевненістю говорити, що лізинг має підтримку з боку держави і позитивно впливає на темпи економічного зростання країни в цілому.

Розвиток лізингу може стати надійним альтернативним механізмом фінансування інвестицій в основний капітал. Розвиваючи ринок лізингу в Україні цікавим є його співставлення зі світовими тенденціями [4], що визначені за даними щорічника World Leasing Yearbook 2006 (табл. 1).

Таблиця 1

Частка лізингу в інвестиціях в машини, обладнання та транспортні засоби

Країна	Роки				
	2000	2001	2002	2003	2004
США	31,7	31,0	31,1	31,1	29,9
Японія	9,1	9,2	9,3	8,7	8,7
Німеччина	14,8	13,5	9,8	21,7	15,7
Корея	2,4	5,1	н/д	7,8	5,6
Велика Британія	13,8	10,4	12,9	15,4	9,4
Франція	9,2	14,4	15,3	7,6	9,0
Італія	12,3	13,7	8,8	14,2	11,4
Бразилія	11,4	5,2	3,6	6,7	7,7
Канада	22,5	22,0	20,2	22,0	23,3
Австралія	20,0	7,1	3,6	20,0	20,0
Швеція	12,9	9,2	9,4	6,3	12,7

Станом на початок 2006 року, переважна більшість лізингових компаній України (76 %) надавали в лізинг кілька видів активів. Найпопулярнішими предметами лізингу на українському ринку були транспортні засоби для вантажних та пасажирських перевезень, виробниче обладнання. Сьогодні спостерігається збільшення інтересу лізингових компаній до надання у лізинг сільськогосподарської техніки, виробничого обладнання, устаткування для хар-

чової промисловості, медицини та поліграфії, телекомунікаційного обладнання, комп'ютерної техніки, некомерційної нерухомості тощо.

Українськими підприємствами послуги лізингових компаній надзвичайно затребувані. Особливо якщо мова йде про таку важливу галузь економіки як транспорт. Відсутність у підприємств коштів для придбання основних фондів в першу чергу негативно впливає на безпеку руху. Кількісний та якісний стан рухомого складу, що є в Україні, не відповідає ані ринковим вимогам, ані запитам вантажовідправників. Дефіцит рухомого складу гостро відчувається в галузях, пов'язаних з перевезеннями вантажів: металургійна промисловість і енергетика. У піввагонах перевозиться більш 80 % вугілля, руди, чорних металів, будівельних вантажів. Якщо говорити про авіацію, то тут рівень зносу техніки, що експлуатується складає більше 70 %, і відповідно, 75 % всіх авіаційних подій та інцидентів спричинено несправністю техніки.

Для підприємств лізинг є специфічною формою фінансування капіталовкладень. Загальні тенденції економічного розвитку, пов'язані з обмеженістю ліквідних коштів для розширення виробництва, з однієї сторони, і необхідністю оптимізації інвестицій за умов інновацій, з другої, перетворили лізингові операції у важливий інструмент економічної діяльності. Механізм лізингового фінансування оновлення основних засобів передбачає такі етапи:

– перший етап – визначення потреби в основних засобах та прийняття рішення про використання лізингу для оновлення основних засобів;

– другий етап – визначення умов, прийнятих для підприємства: чи дійсно суб'єкту господарювання потрібен лізинг;

– третій етап – аналіз пропозицій: тут порівнюються умови лізингового та кредитного фінансування, вибирається конкретна компанія і розпочинається переговорний процес, укладається договір;

– четвертий етап – моніторинг виконання договору зі сторони лізингодержувача. Це процес спілкування з лізинговою компанією, щоби постійно мати інформацію про поточний стан проекту.

Ці чотири етапи є ключовими. Проте на практиці операція лізингу є складнішою та її можна поділити на більшу кількість етапів, кожен з яких має певні особливості.

Основною передумовою укладення лізингової угоди є впевненість кредитора в тому, що боржник зможе повернути цей борг у повному обсязі і своєчасно. Лізингова компанія має пе-

ресвідчитися, що фінансово-господарський стан лізингоотримувача дає чітку впевненість в ефективному використанні наданого в лізинг майна, вказує на здатність і готовність клієнта сплатити лізингові платежі у відповідності з умовами договору. Лізингова компанія як і будь-яка інша фінансова установа повинна в кожному конкретному випадку визначити ступінь ризику, яку вона готова взяти на себе та вартість лізингу, який може бути представлений за даних обставин.

Коли лізингодавець розглядає заявку про укладання угоди фінансового лізингу, працівники компанії намагаються врахувати багато факторів: стан економічної кон'юнктури; дієздатність лізингоотримувача; його репутацію; здатність отримувати доходи; володіння активами. У вартість включається вартість об'єкта лізингу, технічне обслуговування, страхування, вартість залучених коштів, оплата послуг лізингової компанії, показники амортизації обладнання протягом терміну лізингу.

Майже за всіма лізинговими угодами передбачається сплата лізингодержувачем авансового внеску. Розмір авансових внесків різняться. За даними експертів, за умовами договорів лізингу у 43 % лізингових компаній середній розмір авансового внеску складає 21...25 % вартості предмета лізингу; у 27 % компаній лізинговий платіж становить 16...20 % вартості предмета лізингу. Найбільші за розміром авансові платежі (26...30 % вартості предмета лізингу) вимагають 23 % лізингових компаній, і лише 7 % компаній вимагають авансовий платіж розміром до 15 %. Деякі компанії пропонують послуги без першого внеску. Для того щоб знати вигідність проекту необхідно знати вартість проекту в цілому, оскільки при відсутності першого внеску збільшуються місячні платежі [3].

Потім сума контракту за мінусом першого внеску і залишкової вартості основного засобу розписується на термін.

Відомо, що тривалість лізингових угод залежить значною мірою від тривалості банківських кредитів, які залучаються для фінансування лізингових операцій. У результаті більшість лізингових компаній (50 % у 2004 році) укладають угоди на термін 2–3 роки. Майже чверть компаній (23 %) пропонують договори тривалістю від трьох до п'яти років. І лише 6 % компаній надають договори строком більше п'яти років.

Балансова (залишкова) вартість предметів лізингу залежить від норм податкової амортизації.

Фінансування лізингових контрактів та погашення заборгованості по них може здійсню-

ватися за допомогою різноманітних схем і базуються на теорії зміни вартості грошей у часі [2]. Для всіх схем розрахунків основною вимогою є рівність теперішньої вартості всіх лізингових платежів та вартості майна, яке пропонується у лізинг. Згідно з загальноприйнятим принципом вартості грошей у часі, мати певну кількість грошей сьогодні завжди краще, ніж мати їх завтра. Це пояснюється дією декількох основних факторів:

- інфляція (з часом, внаслідок загального подорожчання товарів, гроші знецінюються);
- ризик (невизначеність майбутнього збільшує цінність грошей, що є в наявності: сьогодні гривня на рахунку вже є, а чи буде вона там завтра, – ще питання);
- оборотність (грошові кошти здатні з часом самостійно генерувати дохід: можна покласти гроші на депозит чи провести якусь іншу інвестиційну операцію і додатково до вкладених грошей отримати певний прибуток).

Здебільшого, сукупність усіх платежів по договору лізингу в основному складається з авансового платежу, періодичних лізингових платежів та викупної (залишкової) вартості. При цьому сплата періодичних лізингових платежів може бути визначена у декількох схемах:

- регулярні платежі, тобто лізингові платежі, що здійснюються через рівні проміжки часу; вони поділяються на: постійні платежі (ануїтети), платежі з постійним темпом зміни та платежі з амортизацією боргу (відшкодуванням вартості предмета лізингу) рівними частинами;
- нерегулярні платежі – лізингові платежі погоджуються сторонами відповідно до графіку, в якому вказані певні строки та суми платежів.

Регулярні постійні платежі передбачають виплату однакової суми лізингового платежу через однакові проміжки часу. Такий механізм впливу (відпливу) грошей має назву ануїтету.

Регулярні платежі з постійним темпом зміни передбачають умови погашення заборгованості по лізингу передбачають зміну (збільшення чи зменшення) лізингових платежів з постійним темпом приросту (зменшення) в кожному періоді. Іншим чином, задається прискорена (зменшена) амортизація боргу (погашення вартості майна).

Регулярні платежі з амортизацією боргу рівними частинами визначають лізинговий платіж як суму відшкодування вартості предмета лізингу та процентів. При цьому погашення вартості предмету лізингу в кожному періоді відбувається рівними частинами, а сума процентів визначається виходячи з величини заборгованості за предмет лізингу на початок періоду.

Наведемо у табл. 2 порівняння наведених регулярних платежів за умови, що вартість предмета лізингу 1000 грн, ставка 15 % річних або 1,25 % на місяць, строк лізингу приймемо за 5 місяців, залишкова (викупна) вартість становить 200 грн.

Таблиця 2

Порівняння регулярних лізингових платежів

Лізингові періоди	Постійні платежі (ануїтет)	Платежі з темпом приросту $k=3\%$	Платежі з темпом приросту $k=-3\%$	Платежі зі сплатою боргу рівними частинами
1	2	3	4	5
1	168,55	158,85	178,84	172,50
2	168,55	163,62	173,47	170,50
3	168,55	168,53	168,27	168,50
4	168,55	173,58	163,22	166,50
5	168,55	178,79	158,32	164,50
Всього	842,75	843,37	842,11	842,50

Як бачимо з табл. 2, платежі з постійним додатнім темпом приросту в абсолютному значенні є найбільш витратними для лізингоотримувача і, відповідно, дають найбільший прибуток лізинговій компанії.

На практиці, лізингові компанії найчастіше використовують дві схеми з наведених: ануїтет та платежі з рівномірним погашенням вартості предмету лізингу. При цьому слід зазначити, що при рівних умовах щодо відсоткової ставки, строку лізингу та викупної вартості абсолютний дохід від застосування ануїтету завжди буде більший.

Нерегулярними називають сплату лізингових платежів, що здійснюються в різних сумах за різні проміжки часу. Ініціатива щодо застосування нерегулярних платежів найчастіше надходить від лізингоотримувача. Це здебільшого пов'язано з сезонністю бізнесу компанії-лізингоотримувача або ж стратегією одночасного інвестування значної суми грошових коштів в оборот для стрибкоподібного росту бізнесу або для виконання привабливого контракту.

За інших рівних умов, порядок сплати та розмір лізингових платежів досить суттєво впливають на загальну вартість контракту в порівнянні з наведеними схемами регулярних платежів. Слід також зазначити, що чим більшою буде різниця між максимальним і мінімальним розміром лізингового платежу, тим більшою буде різниця між загальною сумою лізингових платежів при нерегулярному графіку

та сумою лізингових платежів, побудованих за методом анuitету.

Якщо аналізувати привабливість того чи іншого контракту недостатньо просто порівняти процентні ставки, якщо платежі за одним контрактом здійснюються поквартально, а за іншим – помісячно. Або ж не можна просто порівняти суму лізингових платежів із сумою платежів за договором банківського кредиту і сказати, що банківський кредит дешевше не враховуючи при цьому той факт, що позичальнику необхідно буде самостійно сплачувати податки, страхування, державне мито тощо.

Для того, щоб правильно порівняти вартість кредиту та вартість лізингу необхідно чітко усвідомлювати з чого складається ціна на лізинг і які фактори необхідно врахувати для співставлення різних моделей фінансування.

Та чи інша схема платежів застосовується виходячи з побажань сторін договору. На прийняття рішення щодо схеми платежів з точки зору лізингоотримувача впливають: сезонність виробництва, небажання одночасно інвестувати велику суму коштів у розвиток матеріально-технічної бази виробництва; швидке погашення вартості майна і отримання більш ліквідного балансу з метою подальшого отримання кредитів, інвестиційна політика тощо.

Якщо розрахувати просто графік платежів на папері, то пропозиція лізингової компанії буде трохи дорожча, ніж при кредиті. Проте, якщо врахувати економію робочого часу і зусиль співробітників клієнта, економію прихованих витрат, які звичайно не відображаються в комерційних пропозиціях (страхування, реєстрація нерухомості і забезпечення своєчасності оплати податків при купівлі і щорічних платежах за землею (податки або оренда), податки з курсових різниць по кредиту, комісії за придбання валюти і розрахунково-касове обслуговування), то можна сказати, що лізинг економічно виправдовує себе для суб'єкта господарювання.

В Україні попит на лізингові послуги вже є, і він достатньо високий. Механізмом оновлення фондів підприємств, організацій виступають як власні ресурси, так і позичкові. І от лізингові послуги виступають в якості одного з підвидів позичкових послуг. Вітчизняна банківська система, надаючи фінансування орієнтується на відповідне забезпечення, належний фінансовий стан та кон'юнктуру ринку. Лізингова компанія визначає потік грошей, які компанія може генерувати за допомогою того обладнання, яке фінансується за допомогою лізингу. Заставою йде тільки об'єкт лізингу, і для лізингової компанії

важливо, які гроші будуть отримані за допомогою цього обладнання, і чи буде можливість в компанії, яка бере в лізинг обладнання, розраховуватися з надані послуги.

Основними клієнтами сьогодні є такі суб'єкти господарювання, котрі зважаючи на певні обставини не можуть використовувати кредитні ресурси для придбання основних засобів. Для великих підприємств це можуть бути обмеження, визначені вже в діючими кредитними угодами і не дозволяють залучати нові кредитні ресурси додатково, передавати в заставу майно, що є на балансі підприємства, чи зобов'язання, пов'язані з необхідністю підтримання на встановленому рівні визначених фінансових показників (зокрема, співвідношення між власними і позиковими коштами – фінансовий важіль).

Для малого та середнього бізнесу залучення довгострокового фінансування у вигляді банківського кредиту є проблематичним, особливо за умов необхідності додаткової застави (співвідношення застава/кредит зазвичай не менше 2 і достатньо жорстких вимог банків до фінансового стану позичальника). Підприємство галузей сезонного виробництва не завжди влаштовує встановлений банком порядок повернення процентів і погашення кредиту. Практично неможливим є отримання кредиту для новостворених підприємств, тяжко кредитуються інвестиційні проекти, особливо коли від успішності їх здійснення залежить фінансова можливість погашення залучених коштів.

За результатами опитування, більшість лізингових компаній-респондентів (83 %) надавала предмети в лізинг підприємствам, що віднесені до категорії середніх. Це підприємства з обсягом валового доходу від 0,6 до 6 млн євро (від 3,3 до 33 млн грн). Середні підприємства складають 46,8 % загального портфелю опитаних лізингових компаній.

У 60 % лізингових компаній клієнтами були також і великі підприємства (категорія підприємств, у яких валовий дохід перевищує 6 млн євро), які складають 39,3 % від загального портфелю компаній.

Загальний портфель угод з малими підприємствами вітчизняних лізингових компаній складає лише 12,1 %. До цієї категорії належать підприємства з обсягом валового доходу менше 0,5 млн євро (менше 3,3 млн грн). Проте малі підприємства є найбільш популярною категорією лізингодержувачів. У 73 % лізингових компаній клієнтами були саме малі підприємства [3]. Більшість з таких компаній надавали в лізинг автомобілі, адже автомобілі є найменш

ризиковим видом активів порівняно з іншими активами.

В Україні сектор малих підприємств найбільш потребує фінансових ресурсів. Проте лізингові компанії не дуже прагнуть фінансувати такі підприємства у зв'язку із високими ризиками такого фінансування, навіть не дивлячись на той факт, що в середньому маржа при фінансуванні малих підприємств становить 10 % проти 2,5...5 % по великих підприємствах. Капіталізація прибутків та диверсифікація інвестицій могли, в майбутньому, дозволити знизити ризики фінансування малих підприємств в портфелях лізингових компаній.

Потреба в інвестиціях, які необхідні вже сьогодні для оновлення основних засобів в Україні (щонайменше 14 млрд дол. США), майже у 70 разів перевищує реальний обсяг ринку лізингу (221 млн дол. США), а показник співвідношення обсягів укладених лізингових угод до ВВП в Україні майже в 20 разів менший, ніж в країнах, що демонструють швидкі темпи зростання.

Представники малого і середнього бізнесу України тільки починають знайомитись з лізингом, великі компанії розглядають лізинг як альтернативу банківському кредиту, джерело фінансових ресурсів на придбання основних засобів, проте не завжди розуміють особливості і можливості лізингових операцій.

Висновки. В Україні підприємства майже всіх галузей економіки невідкладно потребують оновлення технологічного парку. Лише за умов широкого застосування ефективних фінансових механізмів, одним з яких є лізинг, можна очікувати зростання конкурентоспроможності економіки України.

Лізингодавець виступає головним елементом, який з'єднує виробників з підприємствами-покупцями виробничого обладнання та основних засобів. Таким чином, з однієї сторони, відбувається розвиток підприємств промисловості, а, з іншої, прискорюється оновлення основних фондів суб'єктів господарювання. Як наслідок - збільшення обсягів виробництва, зростання обсягів продаж, розвиток інфраструктури промислових підприємств.

Лізинг має позитивний вплив на економіку будь-якої країни, оскільки він дозволяє:

– прискорити розвиток малого та середнього бізнесу, підприємств аграрно-промислового комплексу;

– розширити вітчизняним та зарубіжним виробникам і постачальникам обладнання доступ до нових клієнтів, і, як наслідок, збільшує можливості нарощування обсягів продажу товарів та послуг;

– збільшити обсяги інвестицій у національну економіку;

– здійснити технічне та технологічне переоснащення підприємств, підвищити конкурентоспроможність економіки держави в цілому.

Лізинг важливий за своєю природою. Та створює можливість фінансування нового бізнесу, фінансування малого та середнього бізнесу. Механізм фінансового лізингу знайшов своє застосування практично в будь-якій галузі економіки України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Внукова Н. Російський ринок лізингу: універсальність і доступність фінансових послуг // Інформаційно-аналітичний журнал «Лізинг в Україні». – 2007. – № 2.
2. Паламарчук В. О., Федотов М. М., Бойченко О. К. Комерційні банки та виробничо-фінансова діяльність підприємств. – Миколаїв, НаУКМА, 2001.
3. Рязанова Н. Дослідження стану розвитку світового ринку лізингу. // Інформаційно-аналітичний журнал «Лізинг в Україні». – 2007. – № 1.
4. Україна у цифрах у 2005 р. Державний комітет статистики України. – 2006.
5. World Leasing Yearbook, 2006.

Надійшла до редакції 24.05.07.